

ROZVOD MANŽELSTVA PODĽA ZÁKONA O RODINNOM PRÁVE Z ROKU 1949

JUDR. IVANA ŠOŠKOVÁ, PhD.

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA TEÓRIE A DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na analýzu právnej úpravy inštitútu rozvodu manželstva, ktorý sa vo význame definitívneho zániku manželského zväzku u nás po prvýkrát objavil až prijatím zákona o rodinnom práve č. 265/1949 Sb., prvého a zároveň ideologicky nového, socialistického kódexu rodinného práva v Československu. Autorka sa venuje pozadiu pojmového označenia daného rodinnoprávneho inštitútu, jeho odlišeniu od pôvodných pojmov rozluka a rozvod od stola a lože. Následne rozoberá jednotlivé ustanovenia zákona o rodinnom práve upravujúce rozvod. Na základe problémov s aplikáciou príslušných ustanovení o rozvode v súdnej praxi poukazuje, do akej miery sa zámer zákonodarcov pri koncipovaní právnej úpravy rozvodu osvedčil v praktickom živote v 50. rokoch minulého storočia.

ŠOŠKOVÁ, Ivana. Rozvod manželstva podľa zákona o rodinnom práve z roku 1949. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 6, s. 13-32.

Úvod

Rodinnoprávna teória vo všeobecnosti rozlišuje tri spôsoby zániku manželstva – smrťou niektorého z manželov, vyhlásením manžela za mŕtveho a napokon na základe súdneho rozhodnutia o zániku manželstva za života oboch manželov. Posledne menovanému spôsobu zániku manželstva je dodnes v rámci problematiky manželskoprávných pomerov venovaná značná pozornosť. Rozvod manželstva patrí v justičnej praxi k výrazne frekventovaným právnym inštitútom.

Rozvod manželstva vo význame definitívneho zániku manželského zväzku na základe rozsudku súdu sa v československom práve po prvýkrát objavil až v zákone o rodinnom práve č. 265/1949 Sb. (ďalej len „ZoRP“). Manželské právo platné a účinné na území Slovenska do prijatia uvedeného zákona rozlišovalo tzv. rozluku manželstva a tzv. rozvod od stola a lože. Rozluka znamenala definitívny právny zánik manželstva na základe rozhodnutia súdu. Rozlukové dôvody boli absolútne a relatívne. Absolútne dôvody mali za následok povinnosť súdu dané manželstvo rozlúčiť, pri relatívnych dôvodoch musel súd uvážiť ďalšie trvanie manželského zväzku a v záujme záchrany manželstva mal nariadiť oddelené žitie manželov. Iné následky mal tzv. roz-

vod od stola a lože. Išlo o inštitút prevzatý pôvodne z práva kanonického, pri ktorom z právneho hľadiska manželstvo ostávalo platne uzavreté, no manželia boli priamo rozhodnutím súdu zbavení povinnosti spoločného života. Rozvod od stola a lože, ktorý pretrval na základe niekdajšieho silného náboženského vplyvu na manželstvo ako také, tak predstavoval určitý legálny prostriedok „vyriešenia“ nepriaznivého manželského spolužitia pre osoby, ktorým ich náboženstvo nedovoľovalo rozlúčenie manželstva. Oddelené žitie nariadené v rámci rozlukového konania na základe relatívnych rozlukových dôvodov alebo rozvod od stola a lože viedli v praktickom živote k častému zamieňaniu týchto právnych inštitútov, možno povedať k určitému „publicit-nému“ chaosu. Nepriaznivým javom bol tiež nárast počtu tzv. mŕtvych manželstiev, kde už manželia po súdnom rozhodnutí nariadenom oddelenom žití neprejavovali záujem fakticky obnoviť svoje manželské spolužitie.

I. K pojmu „rozvod“ manželstva

Zákon č. 265/1949 Sb. o rodinnom práve sa úpravy rozvodu manželstva dotkol podstatne v niekoľkých smeroch. V prvom rade oproti minulosti uznával iba jedinú formu rozviazania manželstva, pričom pre ňu zaviedol pojem **rozvod**. Upustil od ďalšej úpravy pôvodne platného inštitútu *rozvodu od stola a lože*, ktorým sa manželský zväzok síce uvoľňoval, no právne nezankoval, a inštitucionálne nový pojem „rozvod“ (už bez špecifického dodatku „od stola a lože“) spojil s úplným zrušením manželstva. Tým došlo tiež k zániku inštitútu tzv. *rozluky* manželstva. Toto možno vo vývoji rodinného práva na našom území považovať za určujúci moment. Totiž v tomto zmysle – t.j. že pri *rozvode* išlo o zrušenie manželstva so všetkými jeho právnymi dôsledkami vo vzťahoch súkromnoprávných, ako aj v oblasti práva verejného – začala pojem „rozvod“ chápať nielen právna úprava ZoRP z roku 1949, ale aj všetky právne úpravy nasledujúce¹, v súčasnosti v Slovenskej republike platné nevynímajúc.

Zákon o rodinnom práve teda vedome opustil dovtedajšie delenie spôsobov zániku manželstva za života manželov na rozvod od stola a lože a na rozluku. Tu si možno položiť otázku, prečo však zákonodarcovia vnímali potrebu zakotviť už len jeden možný spôsob zániku manželstva a prečo sa nakoniec priklonili k názvu „rozvod“ a jeho naplneniu novým obsahom. Zmyslom pôvodného inštitútu rozvodu od stola a lože, ktorý sa do európskych právnych úprav dostal pod vplyvom rímskeho a neskôr kanonického práva², bolo dovoliť manželom žiť oddelene (*separatio*) za súčasnej právnej

¹ RADVANOVÁ, Senta – ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva – Inštituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha : C.H.Beck, 1999, str. 60.

² Tento inštitút rozvodu od stola a lože sa uplatňoval tam, kde právna úprava zrušenia manželstva za života oboch manželov vychádzala z konfesijnej príslušnosti

existencie ich manželského zväzku, čo im bránilo v uzavretí nového manželstva. Prakticky to znamenalo, že manželstvo po rozvode neplnilo svoje poslanie byť „trvalým a úplným životným spoločenstvom“, reálne strácalo svoju spoločenskú, ekonomickú i biologickú funkciu. Právne však naďalej ostávalo v platnosti, čím právny stav manželstva nezodpovedal stavu faktickému. Odôvodnenie, že inštitút rozvodu od stola a lože mal slúžiť na nápravu rozvádzaných manželov, právna veda ľudovej demokracie vnímala ako príliš slabé a v súdnej praxi vôbec neosvedčené³. Prax ukazovala, že inštitút rozvodu od stola a lože bol vo väčšine prípadov len akýmsi „odrazovým mostíkom“ k rozluke manželstva, používaným za plného využitia formalistických procesných predpisov na ľahšie dosiahnutie rozluky⁴. Pôvodná právna úprava rozvodu tak akoby úpenlivo trvala na určitej fikcii manželstva, ktorá už bola ďalej neudržateľná⁵. Manželstvo rozvedené od stola a lože v praxi v zásade znamenalo manželstvo ukončené. Umelé udržiavanie fiktívneho zväzku prostredníctvom práva spoločnosť vývojovo vnímala už ako zavrhnutiehodné⁶ – z praktických i ideologických dôvodov⁷.

Čo sa týka dôvodov, prečo bol pre úplné zrušenie manželstva zákonodarcami zvolený pojem „rozvod“ a nie „rozluka, ktorá by v tomto prípade azda

manželov. Hlavnú úlohu tu zohrával princíp nerozlučiteľnosti manželstva presadzovaný katolíckou cirkvou. U nás nerozlučiteľnosť manželstiev katolíkov platila až do vydania tzv. manželskej novely č. 320/1919 Sb., známej tiež ako „rozlukový zákon“. Zákon umožnil rozlučiteľnosť manželstiev, avšak ponechal v platnosti aj inštitút rozvodu od stola a lože.

³ „Funkce rozvodu od stolu a lože, vypočítaná podle některých buržoasních právníků také k tomu, aby tato instituce sloužila k nápravě rozváděných manželů, se nadto v praxi vůbec neosvědčila.“ PETRŽELKA, Karel. O rozvodu manželství. *Právník*, 1950, str. 14.

⁴ Tamtiež, str. 14.

⁵ Domnievam sa, že tento inštitút rozvodu má vždy svoje opodstatnenie len v systémoch, ktoré akceptujú princíp nerozlučiteľnosti manželstva, a preto nemohol už viac obstáť tam, kde právny poriadok dovoľoval úplné rozviazanie manželstva, pretože sa ukazoval ako inštitút neživotný a nepraktický.

⁶ „Zákon radikálně skoncoval se starým pojetím rozvodu a umožňuje v odůvodněných případech, aby manželství zaniklo právně i fakticky.“ *Komentář k Zákonu o právu rodinném*, vydal Právníký ústav Ministerstva spravedlnosti, Orbis – Praha, 1954, str. 108.

⁷ „Institute rozvodu od stolu a lože, jak jej znalo dosavadní právo, je typickou ukázkou buržoasního abstraktního pojetí funkce práva, vypočítaná toliko k tomu, aby pravý potlačovatelský význam a třídní obsah buržoasního práva, t.j. udržení manželství jako výrobní kapitalistické buňky, byly zatemňovány. Nová společnost zavrhuje proto takovou nemorální fikci manželství a zákon o právu rodinném právem tuto instituci nepřevzal.“ PETRŽELKA, Karel. O rozvodu manželství. *Právník*, 1950, str. 14.

naznačovala určitú aspoň obsahovú kontinuitu s pôvodným právom, je potrebné dať do popredia predovšetkým tvrdenie dobovej právnej vedy, že práve pojem „rozvod“ je tým, ktorým si ľud zvykol označovať zánik manželstva ako taký, a teda, keďže práve tento pojem bol ľudu bližší a zrozumiteľnejší, mal byť tým najvhodnejším pre všeobecné označenie zániku manželstva⁸. Navyše, k voľbe označenia „rozvod“ prispelo v neposlednej miere i dobrozdanie jazykovej kodifikačnej komisie, ktorá názov „rozvod“ označila ako „jazykovo správny a ľudovo vžitý“⁹. Na podklade týchto všetkých argumentov dostal pojem „rozvod“ úplne nový obsah: s účinnosťou od 1.1.1950 vystihoval jediný možný spôsob úplného zániku manželstva za života manželov.

II. Dôvody rozvodu manželstva a súdna prax

Ďalšou významnou zmenou, ktorú nový ZoRP priniesol v oblasti právnej úpravy rozvodu, bolo podstatné zjednodušenie hmotnoprávnej úpravy rozvodu. Celkovo tu došlo k absolútnemu opusteniu pôvodného kauzistického prístupu¹⁰, t.j. neboli naďalej kauzisticky vyjadrené a taxatívne vypočítané dôvody rozvodu (pôvodné „rozlukové“ dôvody¹¹). Ku kritike a nakoniec

⁸ „Stojí za zmienku, že se nový zákon přiklonil k názvu rozvod v jeho nynějším obsahu v uvážení, že náš lid odedávna ztotožňoval pojem rozvod se zánikem manželství, že mu rozdíl mezi starým rozvodem od stolu a lože a mezi rozlukou zůstal v podstatě neznám.“ PETRŽELKA, Karel. O rozvodu manželství. *Právník*, 1950, str. 14. Obdobne: „Nový zákon o rodinném právu proto instituci rozvodu ve smyslu starých ustanovení, t.j. jako pouhé zrušení manželského společenství bez současného rozvázání manželského svazku, nezná, nýbrž zná jen úplné zrušení manželství. Toto zrušení však nazývá nikoli rozlukou, jak činil rozlukový zákon č. 320/1919 Sb., nýbrž rozvodem, a to proto, že tento termín je našemu lidu bližší a srozumitelnější a že náš lid si jím zvykl označovat instituci, kterou právní terminologie nazývala rozlukou.“ Z prejavu poslankyne a zároveň spravodajkyne ústavnoprávneho výboru Dr. Patschovej, predneseného dňa 7. decembra 1949 k Správe výboru ústavnoprávneho k vládnemu návrhu zákona (tisk 378) o práve rodinnom (tisk 382). Zdroj: www.psp.cz – Digitální knihovna/ NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly/ 37. schůze/ středa 7. prosince 1949.

⁹ PETRŽELKA, Karel. O rozvodu manželství. *Právník*, 1950, str. 14.

¹⁰ RADVANOVÁ, Senta – ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha : C.H.Beck, 1999, str. 60.

¹¹ Dôvody rozluky sa podľa platnej právnej úpravy v tzv. manželskom zákone (uh. zák. č. XXXI/1894) delili na absolútne a relatívne. Pri absolútnych dôvodoch platilo, že ak boli preukázané, súd bol povinný manželstvo rozlúčiť. Súd tu teda nemal povinnosť zvažovať všetky okolnosti či brať do úvahy alebo prihliadať na situáciu manželov. Ak si po predložení dôkazov súd ozrejmal, že dôvody označované zákonom ako absolútne (§§ 76 až 79 MZ) boli skutočne naplnené, manželstvo rozlúčil. Naopak, pri dôvodoch relatívnych (§ 80 MZ) mal súd právo voľnej úvahy,

nezakotveniu taxatívneho výpočtu rozvodových dôvodov v novom ZoRP viedla predovšetkým prax z minulosti, ktorá ukázala, že formy ľudského spolužitia sa nedajú vtesnať do kauzistickej formulácie¹². Taxatívny výpočet dôvodov viedol často k formalistickému posudzovaniu manželských pomerov. V praxi to znamenalo spravidla zamietanie žalôb, lebo sudy počas rozvodového/rozlukového konania nepripúšťali zmenu žalobných dôvodov¹³. Pôvodná úprava taktiež umožňovala manželom dosahovať rozluku tým spôsobom, že sa vzájomne dohodli o tom, že jeden z manželov v spore uplatní niektorý z taxatívnych dôvodov, vďaka čomu súd viac záležitosť nepotreboval skúmať a po preukázaní naplnenia takéhoto dôvodu manželstvo automaticky rozlúčil. Domnievam sa, že celá situácia so svojimi praktickými dôsledkami sa teda naozaj mohla javiť ako veľmi na ochranu manželstva nedbajúca, akoby len podporovala „zmluvné“ chápanie manželského zväzku, kde ak nastali určité vopred presne stanovené dôvody rozviazania, „zmluva“ jednoducho po potvrdení súdom zanikla¹⁴.

t.j. prihliadol na všetky okolnosti daného prípadu, osobnosť, povahu manželov, ich osobné pomery a pod. Ak bola súdu preukázaná existencia niektorého zo zákonných dôvodov uvedených v § 80 písm. a) až d) a súd uvážil, že manželstvo postihol taký rozvrat, kvôli ktorému sa manželské spolužitie stalo pre manžela žiadajúceho rozluku neznesiteľným, potom mohol vyniesť rozlučujúci rozsudok. Rozsudku o rozlúčení manželstva na základe relatívneho dôvodu však muselo v zmysle § 665 O.s.p. (zák. čl. I/1911) predchádzať súdne nariadenie oddeleného žitia v trvaní od 6 do 12 mesiacov. Bez splnenia tohto predpokladu nebolo možné vyniesť rozlukový rozsudok. Bližšie pozri: ŠOŠKOVÁ, Ivana. Právna úprava rozluky a rozvodu od stola a lože v medzivojnovom období na Slovensku vo svetle judikatúry. *NOTITIAE NOVAE FACULTATIS IURIDICAE*, roč. XII.-XIII., Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. str. 229–248.

¹² Komentár k Zákonu o právu rodinném. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravodlnosti, Orbis – Praha, 1954, str. 109. Obdobne: „*Zákon úmyslně nevypočítává žádných důvodů, které obyčejně mívají za následek hluboký rozvrat, neboť si je vědom toho, že okruh těchto vážných důvodů nelze vůbec vypočítat a že je třeba, aby soud v každém jednotlivém případě zkoumal, zdali je tu vážný důvod hlubokého a trvalého rozvratu.*“ Z prejavu poslankyne Dr. Patschovej, predneseného dňa 7. decembra 1949 k Správe výboru ústavno-právneho k vládnomu návrhu zákona (tisk 378) o práve rodinnom (tisk 382). Zdroj: www.psp.cz – Digitální knihovna/ NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly/ 37. schůze/ středa 7. prosince 1949.

¹³ PETRŽELKA, Karel. O rozvodu manželství. *Právnik*, 1950, str. 18.

¹⁴ Z judikatúry: „*Hluboký a trvalý rozvrat nutno hodnotit s hlediska společenského, ježto manželství není smlouvou dvou osob, nýbrž společenským zřízením pod zvláštní ochranou zákona.*“ Kraj.s. Ústí n. Labem 7 Ok 373/51.

Takýto formalizmus vedúci k mechanickému posudzovaniu manželstiev bol pre autorov nového ZoRP neprípustný¹⁵. Nové rodinné právo malo mať nový obsah a novú funkciu – spevniť nové vytvorené spoločenské a hospodárske pomery¹⁶; pre potreby ďalšieho vývoja potrebovalo eliminovať akékoľvek brzdy a zábrany¹⁷ k pokrokovému vývoju rodiny¹⁸. To všetko viedlo k tomu, že zákon ako jediný a výlučný dôvod na rozvod manželstva ustanovil objektívny a súdnym zistením preukázaný „hlboký a trvalý rozvrat, ktorý medzi manželmi nastal z dôležitých dôvodov“ (§ 30 ods. 1 ZoRP). Ten mal predstavovať určitý generálny, všeobecný dôvod na rozvod. Slovné spojenie „z dôležitých dôvodov“ zákon použil vedome, v zmysle určitej motivácie rozvratu, čiže malo znamenať, resp. spoločne označovať jednak javy spočívajúce v osobách, v oboch manželoch (korene manželskej krízy spočívali v osobných vlastnostiach a v osobnom správaní manželov) a taktiež javy zisťiteľné objektívne (napr. duševná porucha¹⁹, neplodnosť jedného z manželov, prípadne dokonca aj neprimeraný vekový rozdiel medzi manželmi²⁰ a pod.),

¹⁵ „Ve všech socialistických státech převládá tudíž správný názor, že rozvodové důvody nelze specializovat a zmechanizovat.“ PETRŽELKA, Karel. O rozvodu manželství. *Právník*, 1950, str. 21.

¹⁶ Tamtiež, str. 17.

¹⁷ „»Důvody praxe«, uváděné buržoasním zákonodarcem k důvodové zprávě k manželské novele, nejsou přece ničím jiným, než vyjádřením snahy nedovolit pokrokový vývoj rodinných poměrů a poměrů společenských vůbec, nýbrž podříditi je staré organizační právní, která se ve službách kapitalismu osvědčila. S našeho hlediska takovéto formalistické taxativní důvody chovají pro potřeby našeho dalšího vývoje směrem k socialismu nejen nebezpečí jakési mechanisace úkolu soudu, ale i nebezpečí přímé brzdy a zábrany tomuto vývoji.“ Tamtiež, str. 17.

¹⁸ „Zavržením taxativního výpočtu rozvodových důvodů dal zákonodárce jasné najevo, že plně uznává vědecky dokázaný fakt, že vývoj rodiny je závislý na vývoji hospodářských a sociálních poměrů a že nechce tento vývoj brzditi úpravou, která by v dalších etapách naší vývojové cesty už vyhovovat nemohla.“ Komentář k Zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, Orbis – Praha, 1954, str. 109.

¹⁹ Z judikatury: „Okolnost, že manžel nemá pro svoji duševní poruchu vinu na rozvratu manželství s hlediska subjektivního, nevylučuje, že duševní choroba nemůže být po stránce objektivní důležitým důvodem vzniku hlubokého a trvalého rozvratu.“ Nejv.s. Cz I 207/51.

²⁰ Z judikatury: „Nápadně velký věkový rozdíl manželů může být důležitou příčinou rozvratu.“ Nejv.s. Cz I 277/51. Podobne: „Objektivní spolupříčinou, která spolupůsobila při vzniku a prohlubování rozvratu, může být za určitých podmínek i to, že manželka je o 10 let starší než manžel.“ Kraj.s. Uherské hradiště 5 Ok 778/52.

pretože pre rozviazanie manželstva musela byť smerodajnou vždy objektívne zistená spoločenská nežiaducnosť manželstva²¹.

Všetky rozvádžajúcimi sa manželmi tvrdené dôvody hlbokého a trvalého rozvratu mal starostlivo preskúmať súd na princípe zisťovania materiálnej pravdy²² – nestačilo tu len zistenie určitých závažných skutočností, ale bolo predovšetkým nutné, aby súd svedomito preskúmal, či tieto zistené skutočnosti naozaj viedli k rozvratu a rozvrat privodili. Zároveň bolo úlohou súdu pôsobiť na manželov počas rozvodového konania výchovne, smerom k rozumnému zachovaniu manželstva, obzvlášť s ohľadom na záujem maloletých detí. Až keď súd po vlastnej úvahe dospel k presvedčeniu, že manželstvo trpí skutočne hlbokým a trvalým rozvratom, pre ktorý manželstvo viac nie je spôsobilé plniť svoj spoločenský účel, povolil rozvod manželstva. Zakotvenie jediného dôvodu rozvodu tak prenieslo obrovskú zodpovednosť na súdnictvo, ktoré malo so svojimi životnými skúsenosťami ľudových sudcov predstavovať spoľahlivého strážcu manželstiev²³. Jediný, všeobecne nastavený dôvod rozvodu manželstva tak mal oproti pôvodnému právnomu stavu nie zjednotiť²⁴, ako by sa mohlo zdať po odbúraní konkretizácie dôvodov prostredníctvom ich taxatívneho výpočtu, ale práve naopak, mal privodiť sťaženie

²¹ „Zákon o právu rodinném zavádí jako jediný důvod rozvodu hluboký a trvalý rozvrat manželský, který má v zápětí, že manželství nemůže plnit svůj účel.“ Z prejavu poslankyne Dr. Patschovej, predneseného dňa 7. decembra 1949 k Správe výboru ústavnoprávneho k vládnemu návrhu zákona (tisk 378) o práve rodinnom (tisk 382). Zdroj: www.psp.cz – Digitální knihovna/ NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly/ 37. schůze/ středa 7. prosince 1949. Obdobie: „Ako jediný dôvod uvádza zákon hlboký a trvalý rozvrat manželstva, následkom ktorého manželstvo nemôže plniť svoj účel.“ ŠIMKOVIC, Alexander. Niekoľko otázok z rodinného práva. *Právny obzor*, č. 5, 1950, str. 258.

²² Súd zisťoval, či boli splnené podmienky rozvodu priamo z úradnej povinnosti. Neobmedzoval sa len na účastníkmi prednesené skutočnosti ani na nimi predložené dôkazy. Obstarával a vykonával ex offio aj také dôkazy, ktoré nenavrhol žiadny z účastníkov rozvodu, ak mali pre rozhodnutie o rozvode význam. Takýmto spôsobom súd musel zisťovať nielen naplnenie dôvodu „hlbokého a trvalého rozvratu manželstva“, ale aj skutočnosť, či rozvod nebude v rozpore so záujmom maloletých detí – pritom využíval pomoc opatrovníckeho súdu (pozri ďalej).

²³ „Lidové soudnictví si již vysloužilo důvěru našeho lidu a proto zákon ponechává posouzení důležitosti důvodu soudu jako jednomu ze strážců naší společnosti.“ *Komentář k Zákonu o právu rodinném*. Vydal Právnický ústav Ministerstva spravedlnosti, Orbis – Praha, 1954, str. 109.

²⁴ „Snahou nového rodinného práva však rozhodně není rozvody usnadňovat.“ ELIÁŠ, Josef. Upuštění od výroku o vině v řízení o rozvod a zásada materiální pravdy. *Lidové soudnictví*, č. 2, 1952, str. 58.

rozvodu²⁵, s posilnením spoločenskej kontroly nad rozvodmi, pretože súdy mali v súlade so spoločenskou morálkou pôsobiť výchovne²⁶ a pri svojom rozhodovaní najprv dbať na záujem spoločnosti, potom na záujem maloletých detí a až v poslednom rade na záujem rozvádzajúcich sa manželov²⁷. Toto sťaženie bolo odôvodnené záujmom štátu na zachovaní manželského zväzku tam, kde ešte nezhoda medzi manželmi nedosahovala taký stupeň, ktorý by zo stanoviska spoločnosti vylučoval možnosť ďalšieho trvania manželstva²⁸. Opäť tu možno uvažovať o určitej účelovosti právnej úpravy rozvodu, pretože takto mali byť aj občania vedení k zvýšenej zodpovednosti za svoje manželstvo, do ktorého sa už raz rozhodli vstúpiť.

Ako však ukázala súdna prax, začiatky uplatňovania jediného dôvodu rozvodu, ako ho, sledujúc určitý účel, nastavil zákonodarca v § 30 ods. 1 ZoRP, nie celkom zodpovedali želanému stavu. Štatisticky za prvý rok účinnosti nového ZoRP bol počet povolených rozvodov „značne vysoký a naproti tomu počet zamietnutých žiadostí o rozvod bol nepatrný, asi 3 % všetkých

²⁵ „Skutečnost, že nestačí jen zjištění určité závažné skutečnosti, nýbrž že je nutno, aby soud svědomitě zkoumal, zdali tato zjištěná skutečnost opravdu k rozvratu vedla, znamená ovšem ztížení rozvodu proti dosavadnímu stavu, neboť tento lehký umožňoval i rozvody lehkomyšlné a věcně neopodstatněné.“ Z prejavu poslankyne Dr. Patschovej, predneseného dňa 7. decembra 1949 k Správe výboru ústavnoprávneho k vládnemu návrhu zákona (tisk 378) o práve rodinnom (tisk 382). Zdroj: www.psp.cz – Digitální knihovna/ NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly/ 37. schůze/ středa 7. prosince 1949. Obdobie: „To ovšem znamená ztížení rozvodu proti dřívějšímu platnému zákonnému stavu, takže v tomto ustanovení se jeví jasná tendence, směřující k ochraně manželství.“ PATŠCHOVÁ, Zdenka. Je duševní choroba důvodem k rozvodu? *Soudce z lidu*, č. 1, 1952, str. 18.

²⁶ „Soudní rozhodnutí rozvodová budou mít tedy velký výchovný význam a pomohou spoluvytvářet správný názor na rodinu a manželství v naší společnosti.“ *Komentář k Zákonu o právu rodinném*. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, Orbis – Praha, 1954, str. 109.

²⁷ *Komentář k Zákonu o právu rodinném*. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, Orbis – Praha, 1954, str. 109.

²⁸ Pozri dôvodovú správu k vládnemu návrhu zákona (tisk 378) o práve rodinnom. Zvláštna časť, k §30. Zdroj: tisk č. 382 – Zpráva výboru ústavně-právního k vládnímu návrhu zákona (tisk 378) o právu rodinném. Národní shromáždění republiky Československé 1949, I. volební období, 4. zasedání. Státní ústřední archiv v Praze.

Podporne z judikatury: „Nelze umožňovat rozvody lehkomyšlné, ve kterých neshoda mezi manžely není takového stupně, jenž by ze stanoviska společnosti vylučoval možnost trvání manželství. Sluší vždy zkoumat, zda je tu rozvrat objektivní, t.j. takový, že s hlediska společnosti a ne z výlučných osobních vlastností manžela nasvědčuje tomu, že rodina není schopna plnit svou společenskou funkci.“ Kraj.s. Karlovy Vary 6 Ok 79/51.

konaní o rozvod²⁹. Súdom sa na základe prieskumu rozvodovej praxe vyčítalo najmä šablónovité vybavovanie rozvodových vecí a fakt, že šli často „cestou najmenšieho odporu“. Kde manželia žiadali o rozvod súhlasne, sudy im vyhovovali a rozvod povolili bez toho, aby starostlivo skúmali, či boli skutočne splnené podmienky podľa zákona o rodinnom práve, t.j. či nastal hlboký a trvalý rozvrat z dôležitých dôvodov. Keď sa rozvody povoľovali liberálne, pôsobilo to nepriaznivo i na sobášnu morálku a dochádzalo potom k ľahkomyselným uzatváraniam manželstiev³⁰. V danej situácii to bol podľa môjho názoru prirodzený dôsledok nedostačujúcej skúsenosti ľudových sudcov. Nastolený problém bol vnímaný so všetkou vážnosťou a bol mu venovaný značný priestor na druhej celoštátnej konferencii delegátov sudcov z ľudu konanej vo februári 1951 v Prahe, kde sa požiadavka upevňovania a ochrany trvanlivosti rodiny stala programovým bodom prijatej rezolúcie. V nej sa súdom „kládlo na srdce“, že zlepšenie rozvodovej praxe sa docielili len vtedy, keď sa sudy budú vystríhať akejkolvek povrchnosti a šablónovitosti a keď pôjdu v každom jednotlivom rozvodovom prípade s náležitou dôkladnosťou do hĺbky a vyšetrí starostlivo vlastnú príčinu poruchy, ktorá v manželstve nastala³¹. Problém rozvodov najmä mladých manželstiev však pretrvával ďalej. Bola mu venovaná diskusia v rámci jedného z bodov programu 21. schôdze Právnej rady KSČ konanej dňa 12. septembra 1951, kde bola podávaná „Zpráva o provádění zákona o právu rodinném“.³² Z tejto vyplýva, že prieskum sa najviac zaoberal problémami rozvodu, poukazovalo sa na veľké množstvo rozvodov mladých manželstiev, pričom za hlavnú príčinu rozvratu týchto manželstiev bolo považované ľahkomyselné a neuvážené uzatváranie manželstiev. Na odstránenie tohto negatívneho javu sa uvažovalo o širokej agitačnej akcii prostredníctvom masových organizácií (ČSM, ČSŽ a pod.), vyžadovala sa propagácia novej socialistickej morálky medzi mládežou i rodičmi, najmä v štádiu plánovania manželstva³³. Tofko, pokiaľ išlo o prevenciu pred negatívnymi dosahmi mladých manželstiev. Pokiaľ však išlo o mladé manželstvá, kde sa už rozvodové konanie začalo, opäť sa zdôrazňovala povinnosť súdov starostlivo z hľadiska zásady materiálnej pravdy zisťovať skutkový stav rozvodu a či rozvrat nastal z dôležitých dôvodov. Mnohokrát totiž, ako uvádza daný archívny materiál, išlo len o dôvody takpovediac malicherné. Preto len v tých prípadoch, kde súd zistil, že mladé

²⁹ F.A. (red. skratka pre: Felix ADAMCZYK). O rozvodoch a z rozvodové praxe. *Soudce z lidu*, č. 4, 1951, str. 62.

³⁰ Tamtiež, str. 62.

³¹ Tamtiež, str. 62.

³² Zápis z 21. schůze Právní rady KSČ konané dne 12. září 1951. Tajné. (Stupeň utajenia zrušený z dôvodu 490/2000 – NBÚ/80) Státní ústřední archiv v Praze. Archiv ÚV KSČ, fond č.100/24 Klement Gottwald.; arch. jednotka: 938; sv. 61; list č. 72.

³³ Tamtiež.

manželstvo je hlboko rozvrátené z dôležitých dôvodov, mal súd rozvod povoliť³⁴. Ako ďalej z uvedenej správy vyplývalo, celkovo tiež súdy rozvodové konanie neuskutočňovali dostatočne dôstojne: „*Soud není dosud na politické a morální výši jako důstojný reprezentant naší nové rodící se socialistické společnosti. Rozvody se vyřizují stejně jako jiné spory, což zvláště na mladé manžele působí nepříznivě.*“³⁵

Ako možno vidieť, prax súdov bola zo začiatku neuspokojivá. Súdy nemali dostatok skúseností s uplatňovaním nového zákona o rodinnom práve, jedinou oporou im mali byť nové zásady rodinného práva či dôvodová správa k zákonu. O starú judikaturu sa už opierať nemohli a nové judikáty k dispozícii nemali, samy boli ich tvorcami takpovediac za pochodu. I keď sa snažili svoju činnosť a postupy na poli rodinného práva zlepšovať, neuspokojivá situácia v rozvodovej praxi pokračovala aj ďalej, ako sa dozvedáme z informácie z roku 1953, že podľa výsledkov štatistík počet rozvodov narastal³⁶. Stále panovala značná nejednotnosť v názoroch na rozvodové dôvody a súdy údajne stále nedostatočne zvládali uplatňovanie politickovýchovnej funkcie v rozvodových veciach na podporu manželstva a socialistickej rodiny³⁷. Domnievam sa, že súdy mohli nastúpiť úspešnú cestu k napĺňaniu funkcie „strážcov manželstiev“ a ochrancov trvalých zväzkov len za súčasnej dobre prepracovanej prevencie pred negatívnymi vplyvmi na manželský život zo strany celej spoločnosti. Prevenciu mohla zabezpečiť predovšetkým pozitívna výchova k manželstvu a tá zatiaľ podľa predstáv tvorcov nového rodinného práva nefungovala naplno. Agitácia založená do značnej miery na socialistickej politickej výchove „uvedomelého občana“ zažívala len svoje začiatky. Avšak stúpajúca tendencia rozvodov i počas ďalších rokov³⁸ „éry na ceste k socializmu“ nasvedčovala tomu, že výchova zďaleka neznamenalala pre spoľahlivé manželstvá všetko.

III. Rozvod s ohľadom na záujem maloletých detí

Záujem spoločnosti na udržaní manželstva bol markantne vyjadrený aj ustanovením § 30 ods. 3 ZoRP, ktorým sa nedovoľoval rozvod manželstva tam, kde by to bolo v rozpore so záujmami maloletých detí. Toto ustanovenie malo uviesť do popredia zásadu, podľa ktorej v manželstve rozhodoval záu-

³⁴ Tamtiež.

³⁵ Tamtiež.

³⁶ HAVELKA, Josef. Rozvody manželství zvláště se zřetelem na mladá manželství. *Soudce z lidu*, č. 1, 1953, str. 12.

³⁷ Tamtiež, str. 12.

³⁸ V rokoch 1950 až 1954 išlo v ČSR priemerne o 12 250 rozvodov a v roku 1958 prekročil počet rozvodov 15 000. V ďalších rokoch rozvodovosť stúpala. Pozri BIČOVSKÝ, Jaroslav. *Rodinný právní rádce*. Praha : Práce, 1978, str. 384.

jem dieťaťa, ktorému predovšetkým muselo manželstvo jeho rodičov slúžiť³⁹. Osobný záujem rodičov na rozvode tak mal ustúpiť záujmu dieťaťa. V praxi súdov to znamenalo, že samotná existencia objektívne zisteného a objektívne pôsobiaceho rozvratu medzi manželmi ešte nemusela stačiť na povolenie rozvodu tam, kde by toto povolenie bolo v rozpore so záujmom maloletých detí, ktorých spoločnými rodičmi manželia boli. Ak disharmónia medzi rodičmi nemala podstatný negatívny vplyv na riadnu výchovu a výživu maloletých detí, alebo tam, kde dokonca súdom zistená miera nesúlady medzi manželmi riadnu výchovu a výživu detí nenarúšala, tam súdy rozvod nepovoľovali. Opäť sa tak, a myslím, že s veľmi pozitívnym vplyvom vo vývoji práva až do súčasnosti, snažili apelovať na manželov, aby si boli vedomí najmä svojich povinností voči spoločnosti, ktorá od nich požadovala riadnu výživu a výchovu ich maloletých detí⁴⁰.

Podľa dikcie § 32 ZoRP v prípade, že súd naozaj zistil a uznal dôvody na rozvod manželstva, kde manželstvo pre hlboký a trvalý rozvrat medzi manželmi nedokázalo viac slúžiť k prospechu maloletých detí, mohol súd definitívne vyniesť rozsudok povoľujúci rozvod jedine vtedy, ak boli ohľadne dieťaťa a jeho majetku upravené práva a povinnosti rodičov na čas po rozvode. Pokiaľ nebolo stanovené, kde budú deti naďalej vychovávané (buď u matky, otca, alebo inde), a pokiaľ nebolo rozhodnuté o vyživovacej povinnosti rodičov k deťom, rozvodový súd nemohol vydať rozhodnutie povoľujúce rozvod. Konanie podľa § 32 ZoRP viedol vždy opatrovnícky súd, pričom na jeho konanie dával podnet rozvodový súd takým spôsobom, že urobil opatrenie, aby všeobecný súd maloletých detí podmienene – pre prípad, že rozvod bude vyslovený – upravil práva a povinnosti rodičov k maloletým deťom. To znamená, že rozvodový súd mal toto opatrenie urobiť až vtedy, keď mu bolo vzhľadom na všetky okolnosti prípadu zrejmé, že rozvod bude pravdepodobne

³⁹ „... v manželství rozhoduje zájem dítěte, jemuž především musí manželství jeho rodičů sloužit, kdežto rodiče nemají práva stavět do popředí své osobní zájmy.“ Dr. Zdenka PATSCHOVÁ. *Rodinné právo. Podmínky vzniku a charakteristika nového zákona o právu rodinném*. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ÚV KSČ, fond č. 29: Právníková komise ÚV KSČ (1945 – 1955), archivní jednotka č. 265: Studijní materiály k rodinnému a manželskému právu. č. listu: 25.

⁴⁰ „Proto již dnes věnuje stát rodině zvláštní ochranu a klade důraz na to, aby manželství bylo trvalým svazkem, v němž se vytváří nejvhodnější prostředí pro tělesný a duševní růst dětí, příštích generací. A tak společnost bude připouštět zrušení manželství jen ve výjimečných případech tam, kde z vážných důvodů nastal hluboký rozvrat, takže manželství nemůže plnit své základní funkce.“ Z prejavu ministra spravodlivosti A. Čepičku, ktorý predniesol dňa 7. decembra 1949 na 37. schôdzi Národného zhromaždenia RČS pri prejednávaní vládneho návrhu zákona (tisk 378) o práve rodinnom (tisk 382). Zdroj: www.psp.cz – Digitální knihovna/ NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly/ 37. schůze/ středa 7. prosince 1949.

povolený, obzvlášť keď tu bolo dostatočne zistené, že rozvod nebude v rozpore so záujmom maloletých detí. Z počiatočnej praxe súdov však vyplývalo⁴¹, že sudy pristupovali k úprave rodičovských práv na čas po rozvode často na žiadosť rodičov⁴², ktorí sa mnohokrát ešte len chystali požiadať o rozvod, teda keď rozvodové konanie sa ešte vôbec nezačalo. Taktiež a oveľa častejšie boli prípady, keď rozvodový súd žiadal o úpravu práv podľa citovaného § 32 ZoRP ihneď, ako bol podaný návrh na zrušenie manželstva rozvodom. Rozvodové sudy dôvodili, že takýto postup urýchlí konanie o rozvod, pretože v opačnom prípade bolo potrebné často pomerne dlhý čas čakať na právoplatnosť uznesenia vydaného opatrovníckym súdom a to spomaľovalo rozvodový proces⁴³. Uvedený postup súdov však bol čoskoro uznaný za nemiestny⁴⁴. Predsa poslaním súdov nemalo byť rozvodové spory urýchľovať, ale práve veľmi starostlivo uvážiť, či v danom prípade boli skutočne splnené podmienky na rozvod. Navyše, konanie podľa § 32 ZoRP začaté ešte pred samotným rozvodovým konaním alebo súčasne s ním muselo skôr mariť akékoľvek zmierenie manželov, pretože viac prehlbovalo rozpory medzi nimi, ako by prispelo k ich upokojeniu. Preto boli sudy inštruované žiadať opatrovnícky súd o úpravu rodičovských práv k deťom na čas po rozvode až vtedy, keď došli k presvedčeniu, že pri manželstve nie sú vyhliadky na zmierenie a rozvod bude s veľkou pravdepodobnosťou povolený.⁴⁵

V rámci úpravy rodičovských práv k deťom na čas po rozvode by som sa chcela v krátkosti pristiaviť pri častom probléme ľudového súdnictva v začiatkoch účinnosti nového ZoRP, **komu zveriť dieťa rozvedených rodičov do výchovy**. Ani pri rozhodovaní v tomto smere sudy nemali žiadny vzor či

⁴¹ ŠPERLING, J. Úprava práv a povinností rodičů k dětem pro případ zrušení manželství rozvodem (§ 32 zák. o právu rodinném a § 240 o.s.ř.). *Lidové soudnictví*, č. 3, 1952, str. 111.

⁴² Z judikatury: „Rozhodnutí podle § 32 zák. nemůže vyvolat některý z manželů svým návrhem, nýbrž řízení lze zahájit jen z úřední povinnosti opatrovníckým soudem teprve po podnětu soudu rozhodujícího o rozvodu. Je proto nesprávné, když opatrovnícký soud, ačkoli jej dojde podnět rozvodového soudu podle §240 o.s.ř., vyčkáva ještě návrhu manželů k zahájení řízení, stejně však je nesprávný postup opatrovníckého soudu, když řízení zahájí k návrhu některého z manželů ještě před dojitím podnětu od rozvodového soudu.“ Kraj. s. Pardubice 5 Ok 258/52.

⁴³ ŠPERLING, J. Úprava práv a povinností rodičů k dětem pro případ zrušení manželství rozvodem (§ 32 zák. o právu rodinném a § 240 o.s.ř.). *Lidové soudnictví*, č. 3, 1952, str. 111.

⁴⁴ Z judikatury: „O opatření podle § 32 zák. nerozhodne opatrovnícký soud, dokud rozvodové řízení není v běhu, resp. dokud není rozvodovým soudem o takové opatření požádán.“ Nejv. s. Cz 284/52.

⁴⁵ Z judikatury: „Opatření podle § 32 zák. není třeba, když podle výsledků řízení k rozvodu nemůže dojít. Rozhodnutí podle § 32 zák. není předběžné pro rozhodnutí o návrhu narušení manželství.“ Kraj.s. Ústí n. Labem 7 Ok 644/51.

skôr algoritmus pre svoje závery. Predovšetkým základným ustanovením úzko súvisiacim s otázkou výchovy a výživy dieťaťa aj po nevydarenom a ukončenom manželstve rodičov bolo jedno zo všeobecných ustanovení 1. časti druhej hlavy ZoRP – § 35, v ktorého zmysle sa rodičia mali starať o telesný a duševný rozvoj svojich detí, najmä starať sa o ich výživu a výchovu tak, aby boli náležite pripravené prispievať svojou prácou, podľa svojich schopností a náklonností na prospech spoločnosti. Zjednodušene, výklad tohto ustanovenia smeroval k takej výchove maloletého dieťaťa, aby z neho vyrástol „riadny člen spoločnosti pracujúcich ľudí“⁴⁶. Zachovanie tejto zásady pri výchove dieťaťa muselo byť garantované i v prípade rozvedeného manželstva rodičov dieťaťa. A tu už bol potrebný istý politický postoj k danej otázke, potreba dobovej ideológie – v jej intenciách sa na súdy apelovalo, aby zvážili, do akého výchovného prostredia zveria dieťa po rozvode, pretože dovtedajšia prax ukazovala, že súdy si menej všímali, či mravný profil rodiča vyhovuje i po stránke politickej⁴⁷. Tento trend možno badať už zo spomínaného zápisu z 21. schôdze Právnej rady KSČ⁴⁸, kde sa doslovne odporúčalo: „V otázkach, ktorému z manželů mají být děti odevzdány do výchovy, musí především rozhodovati, který z rodičů může zajistit dítěti lepší politickou výchovu a dítě rovněž hmotně zajistit.“⁴⁹ Za povšimnutie stojí poradie stanovených priorit. Podanie v tomto istom duchu o krátky čas priniesol i prejav vtedajšieho ministra spravodlivosti Štefana Raisa na celoštátnej konferencii predsedov krajských súdov a krajských prokurátorov dňa 28. septembra 1951 v Bratislave, ktorý sa stal vyslovene smernicou pre činnosť ľudových súdov a v ktorom odznelo, že zo strany súdov malo dochádzať k výrazu tiež v skúmaní a náležitom hodnotení prostredia, v ktorom dieťa žilo, a to po tej stránke, či toto prostredie zaručovalo správnu výchovu dieťaťa z hľadiska jeho budúcich občianskych povinností v tomto štáte.⁵⁰ Podľa ministra Raisa sú-

⁴⁶ PATSCHOVÁ, Zdenka. Komu svěříme dítě rozvedených rodičů. *Soudce z lidu*, č. 12, 1951, str. 252.

⁴⁷ Tamtiež, str. 252.

⁴⁸ Zápis z 21. schůze Právní rady KSČ konané dne 12. září 1951. Tajné. (Stupeň utajenia zrušený z dôvodu 490/2000 – NBÚ/80) Státní ústřední archiv v Praze. Archiv ÚV KSČ, fond č. 100/24 Klement Gottwald.; arch. jednotka: 938; sv. 61; list č. 72.

⁴⁹ Tamtiež.

⁵⁰ „V případech, kdy rodiče dítěte nežijí v životním společenství a kdy tedy nemohou dítě společně vychovávat, svěřují naše soudy dítě obvykle jednomu z rodičů, a to tomu rodiči, který může lépe splnit úkol vyhovat dítě vlásce a oddanosti k lidově demokratické vlasti a vychovat z něho budoucího uvědomělého budovatele socialismu. ...při rozhodování o schopnosti rodiče k výchově dítěte je nutno přihlížet zejména ke kladnému postoji rodiče k budovatelskému úsilí pracujícího lidu...“ PATSCHOVÁ, Zdenka. Tři roky boje za novou rodinu. *Socialistická zákonnost*, č. 1, 1953, str. 20.

dom nesmelo byť ľahostajné, či bolo dieťa vychovávané v ideáloch socializmu alebo v duchu nášmu štátu a jeho zriadeniu priamo nepriateľskom⁵¹. Táto ideologická propaganda sa potom na základe „smerodajných“ myšlienok od ministra plne rozvinula, keď niektorí zanietení tvorcovia právnej vedy priamo, ba až, dovoľím si tvrdiť, nezdravo povyšovali politickú výchovu nad tradičnú morálnu⁵². V smernici ministra spravodlivosti sa ďalej ako správne odporúčalo, aby dieťa bolo vo výchove vlastných rodičov a v útlom veku predovšetkým vo výchove matky, pričom zapojenie matky do produktívnej práce malo byť hodnotené z hľadiska výchovy dieťaťa len kladne⁵³. Taktiež boli súdy usmerňované, aby sa pri rozhodovaní o maloletých deťoch „zbavili niekdajšieho úradne suchého postoja a svoje rozhodovanie preteplili ľudsky vrelým vzťahom k dieťaťu“⁵⁴. Takto sa mal sledovať maximálny prospech a blaho dieťaťa. Dokonca ochranná funkcia štátu sa prejavovala zabezpečením kolektívnej výchovy dieťaťa v detskom domove, pokiaľ žiadny z rodičov nebol schopný spoľahlivo plniť svoje výchovné úlohy, ako aj v prípadoch, keď išlo o deti mravne narušené alebo deti so zníženou duševnou schopnosťou.

⁵¹ PATSCHOVÁ, Zdenka. Komu svěříme dítě rozvedených rodičů. *Soudce z lidu*, č. 12, 1951, str. 252.

⁵² „... některé soudy správně chápou důležitost politického hlediska v otázce, komu z rodičů má být dítě svěřeno do výchovy. Mnohem častější jsou ovšem zatím jen ona rozhodnutí soudů, která připomínají rodičům jejich výchovné povinnosti nikoli s hlediska politického, nýbrž s hlediska morálního soužití v rodinných vztazích lidí.“ Tamtiež, str. 252.

⁵³ „V žádném případě nemůže být dítě odevzdáno otci, který se znovu oženil a jehož manželka nepracuje, s odůvodněním, že matka je zaměstnána a nemůže se o dítě starat.“ Takto znel jeden zo záverov schôdze Právnej rady KSČ v septembri 1951, prijatých v rámci prerokovania Správy o vykonávaní zákona o rodinnom práve. Aj tento záver predstavoval smernicu pre rozhodovanie súdov v príslušných s rozvodom súvisiacich veciach. 21. schůze Právní rady KSČ konané dne 12. září 1951. Tajné. (Stupeň utajenia zrušený z dôvodu 490/2000 – NBÚ/80) Státní ústřední archiv v Praze. Archiv ÚV KSČ, fond č. 100/24 Klement Gottwald.; arch. jednotka: 938; sv. 61; list č. 72.

„Důsledně je dodržována zásada, že dítě má být zpravidla svěřeno do výchovy především řádně pracující matce, neboť její pracovní zařazení svědčí o jejím kladném postoji k budovatelskému úsilí našeho lidu... Soudy správně argumentují, že je naprosto nesprávné stanovisko, jež bylo běžné za kapitalismu a jež bylo urážkou a nedoceněním zejména dělnické ženy, že to, že žena je zaměstnána, vylučuje, aby mohla současně řádně pečovat o svoje dítě.“ PATSCHOVÁ, Zdenka. Tři roky boje za novou rodinu. *Socialistická zákonnost*, č. 1, 1953, str. 20.

⁵⁴ PATSCHOVÁ, Zdenka. Tři roky boje za novou rodinu. *Socialistická zákonnost*, č. 1, 1953, str. 18.

IV. Otázka viny na rozvode manželstva

V čom nový ZoRP v oblasti rozvodu manželstva do určitej miery prevzal právnú úpravu z minulosti, bolo určenie viny na rozvode. Preukázanie a určenie skutočnosti, ktorý z manželov zaviniel rozvod manželstva, tvorilo v zmysle § 31 ods. 1 ZoRP neoddeliteľnú súčasť každého rozvodového rozsudku. Vina na rozvode totiž so sebou prinášala vážne, nielen morálne následky, ale predovšetkým dôležité právne následky materiálneho významu. Spočívali v zásahu do výšky podielu vinného manžela na majetku patriaceho do zákonného majetkového spoločenstva (ZMS) manželov a ďalej v povinnosti vyživovať druhého nevinného manžela v prípade, že tento po rozvode nebol schopný sám uspokojovať svoje osobné potreby. Súd v zásade nemohol rozhodnúť o rozvode manželstva bez toho, aby sa otázkou viny zaoberal a náležite o nej rozhodol, pretože mala rozhodujúci vplyv na rozhodovanie o ďalších právach, resp. povinnostiach rozvedených manželov. ZoRP tak na jednej strane objektivizoval rozvodový dôvod, na strane druhej však zachoval právny význam subjektívneho prvku – viny⁵⁵.

Výnimku z inak obligatórneho rozhodnutia o vine, znamenajúcu aj upustenie od výroku o vine tvoril vždy iba prípad, keď obaja manželia súhlasne o upustenie od výroku o vine výslovne požiadali (§ 31 ods. 2 ZoRP). Vtedy na žiadosť oboch manželov súd v rozsudku upustil od výroku o vine. Dokonca ak tu bola takáto dohoda manželov, rozvodový súd sa ani podľa názoru niektorých právnikov⁵⁶ i súdnej praxe⁵⁷ nemal púšťať do rozhodovania o vine. Tomu však názorovo odporovali iní praktici, ktorí tvrdili, že tak bola zásada materiálnej pravdy „obetovaná“ akejsi fikcii, pretože súd nevychádzal z pravdivého stavu vo veci viny, ale z fiktívnej neviny oboch manželov⁵⁸. V každom prípade, prax sa časom ustálila na presvedčení, že otázka viny, v prípade, ak manželia spoločne požiadali o odpustenie jej vyriešenia v rozsudku, mala byť s konečnou platnosťou považovaná za vyriešenú v tom zmysle, že obaja bývalí manželia sa týmto považovali i pre všetky ďalšie,

⁵⁵ RADVANOVÁ, Senta. – ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva – Inštituty rodinného práva*. 1. vydání. Praha : C.H.Beck, 1999, str. 60.

⁵⁶ OTTLYK, Ivan. „Úhrada osobných potrieb rozvedených manželov v prípade upustenia od výroku o vine“ – diskusný príspevok k stati Dr. Steinera (uverejnenej v PO č. 10/1951 – pozn. autorky). *Právny obzor*, č. 3, 1952, str. 272.

⁵⁷ Z judikatúry: „Požadají-li oba manželé soud, aby od výroku o vině na rozvodu bylo upuštěno, je soud tímto návrhem vázán a nemůže již vyslovit vinu na rozvodu.“ Kraj.s. Brno Co IX 94/50. Ďalej tiež napr.: „Soud je zásadně povinen zabývat se otázkou viny na rozvodu. Nečiní tak jen v případě § 31 ods. 2 zák.“ Nejv. s. Cz 40/52.

⁵⁸ STEINER, Ján. Úhrada osobných potrieb rozvedených manželov v prípade upustenia od výroku o vine. *Právny obzor*, č. 10, 1951, str. 944.

s daným konkrétnym rozvodom súvisiace záležitosti za nevinných. Následky nevinu sa konkrétne prejavovali v tom, že jeden z manželov, ktorý predsa len v skutočnosti niesol vinu na rozvode (z odôvodnenia rozsudku to vzhľadom na zisťovanie materiálnej pravdy muselo byť zjavné⁵⁹) nemohol byť nijako ukrátený na podiele z majetku patriaceho do ZMS a taktiež mu musel byť proti nevinnému manželovi priznaný nárok na úhradu osobných potrieb, ak sám nebol po rozvode schopný svoje osobné potreby uspokojovať⁶⁰. Vzhľadom na závažnosť takýchto následkov – a to najmä pre manžela, ktorý rozvod nezavinil a napriek tomu si želal, aby súd od výroku o vine upustil – bolo súdom neraz zdôrazňované, aby v takýchto prípadoch výslovne a jasne manželov ešte raz oboznámili a dôkladne im vyložili všetky právne následky ich konania. Toto poučenie bolo takého závažného a výnimočného dosahu, že súdom sa odporúčalo zahrnúť ho doslovne do súdneho protokolu.⁶¹

Otázka viny na rozvode mala obrovský význam i z toho dôvodu, že podľa **§ 30 ods. 2 ZoRP o rozvod manželstva nemohol žiadať ten manžel, ktorý rozvrat výlučne zavinil, ak druhý, nevinný manžel s rozvodom nesúhlasil**. Tu muselo ísť skutočne o výlučné zavinenie z jednej strany, ktoré súd potvrdzoval vtedy, ak sa preukázalo, že manžel vedome svojím konaním porušoval svoje zákonné i spoločenské povinnosti vo vzťahu k manželstvu⁶². V praxi sa neraz stávalo, že o rozvod požiadal práve ten z manželov, u ktorého v priebehu preskúmania veci súd dospel k názoru, že práve on svojím počinaním priviedol manželstvo k hlbokému rozvratu. V takých prípadoch súdy prísne žaloby o rozvod zamietali⁶³. Malo to plniť funkciu akejsi pomyselnej trvalej sankcie pre manžela, ktorý rozvrat manželstva výlučne zavinil. Účelo-

⁵⁹ Z judikatúry: „I v prípade súhlasu odporcu s rozvodom podľa § 30 ods. 2 zák. o práve rodinnom musí súd zistiť, že manželstvo je trvale a hlboko rozvrátené z dôležitého dôvodu.“ Kraj. s. Bratislava 13 Ok 176/51.

⁶⁰ Pozri ELIÁŠ, Josef. Upuštění od výroku o vině v řízení o rozvod a zásada materiální pravdy. *Lidové soudnictví*, č. 2, 1952, str. 57. Podotýkam, že právo rozvedeného manžela, ktorý nebol rozvodom vinný a sám nebol schopný uspokojiť svoje osobné potreby, proti druhému manželovi na úhradu osobných potrieb bolo právom **osobným**, ktorého sa nebolo možné platne vzdať. Išlo totiž o nescudziteľné a osobné právo manžela, nárokovateľné na základe ZoRP, ktoré nepripúšťalo, aby ním oprávnený disponoval ako s nárokom majetkovoprávnym i napriek tomu, že nárok sám obsahovo spočíval v požadovaní majetkových hodnôt. Bližšie pozri napr. KOCNA, Adolf. Dohoda manželů o úhradě osobních potřeb pro dobu po rozvodu. *Právní obzor*, č. 7, 1957, str. 425.

⁶¹ ELIÁŠ, Josef. Upuštění od výroku o vině v řízení o rozvod a zásada materiální pravdy. *Lidové soudnictví*, č. 2, 1952, str. 58.

⁶² Komentář k Zákonu o právu rodinném. Vydal Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, Orbis – Praha, 1954, str. 110.

⁶³ Pozri bližšie F. A. (red. skratka pre: Felix ADAMCZYK). O rozvodech a z rozvodové praxe. *Soudce z lidu*, č. 4, 1951, str. 62 – 63.

vo tak išlo o zákonné ustanovenie morálneho, ale aj v istom zmysle politicko-výchovného významu pre udržanie manželstiev⁶⁴. Efekt sa však vymykal želaníu zákonodarcov, ako uvidíme ďalej.

V prvých rokoch účinnosti ZoRP sa sudy prísne držali zákona a zamietali všetky žiadosti o rozvod, kde navrhovateľom bol manžel, ktorý výlučne zavinil rozvod⁶⁵. Čoraz častejšie sa však začali objavovať návrhy na rozvod tzv. mŕtvych manželstiev, t.j. takých, kde rozvrat trval už dlhý rad rokov a kde už vôbec nebolo nádeje, že by manželstvo ešte niekedy mohlo plniť svoju spoločenskú funkciu. Išlo napríklad o manželstvá za predchádzajúceho právneho stavu rozvedené od stola a lože, no nerozlúčené. „Konzervovanie“ takýchto manželstiev by už spoločnosti neprinášalo naozaj žiadny osôh – mnohí z manželov žili dávno oddelene, prípadne si založili rodinu mimo svojho pôvodného neúspešného manželstva. Manžel, ktorý sa však cítil na rozvrate manželstva nevinný, prejavoval často svoju dotknutosť odopieraním súhlasu s rozvodom. Dikcia § 30 ods. 2 ZoRP hovorila jasne – žiadny rozvod bez súhlasu nevinného – a tak sa situácia súdov komplikovala.

Začali sa objavovať súdne rozhodnutia, ktoré napriek nekompromisnej zákonnej úprave zrušovali dávno rozvrátené manželstvá aj proti vôli nevinného manžela. Sudy túto životom overenú nevhodnosť zákonnej úpravy obchádzali napríklad tak, že aj u nevinného manžela umelo vykonštruovali aspoň malú vinu na rozvrate manželstva, čím vina navrhovateľa prestala byť výlučnou a manželstvo bolo možné zrušiť rozvodom z viny oboch manželov. Napriek môjmu životnému presvedčeniu, že na každom rozvrate manželstva majú svoj „podiel“ obaja manželia, z právneho hľadiska v uvedených prípadoch takýmto konaním súdov dochádzalo k prekvalifikovaniu nevinného manžela na vinného a tým k jasnej ujme na jeho právach a povinnostiach. Ďalej tiež sudy uplatňovali spôsob zakrytia výlučnej viny navrhovateľa tým, že vedľa nej uvádzali ako dôležité dôvody rozvratu nejaké objektívne okolnosti, nezávislé od vôle manželov. Tak nemohla byť vina pririeknutá žiadnemu z manželov.⁶⁶

Podľa prieskumu v počiatočných rokoch účinnosti ZoRP sa spravidla súhlasu s rozvodom bránili ženy. Právne sa odvolávali na to, že navrhovateľ rozvodu niesol na rozvrate manželstva výlučnú vinu. Skutočným zisteným dôvodom však bola obava žien, že nebudú po rozvode hmotne zabezpečené,

⁶⁴ „V nyní nově přijatém principu viny výlučné je skryta hluboká výchovná tendence. Zcela nevinný manžel je nové společnosti zárukou, že se mu podaří napravit manželů druhého a že se o to bude pokoušet případně po celý svůj život.“ PETRŽELKA, Karel. O rozvodu manželství. *Právník*, 1950, str. 18.

⁶⁵ PLANKOVÁ, Olga. Zmena predpisov o rozvode. *Právny obzor*, č. 3, 1956, str. 250.

⁶⁶ Tamtiež, str. 250 – 251.

inde išlo len o akýsi „truc“, hoci hmotne zabezpečené boli. Po prerokovaní celého problému na schôdzi Právnej rady KSČ v roku 1951 sa opäť apelovalo na súdy, aby v takýchto prípadoch postupovali nasledovne: rozvod povoliť a manželku hmotne zabezpečiť, pokiaľ nebola schopná zárobku. Svojvoľné „truce“ však nemali brať vôbec do úvahy⁶⁷. Pokiaľ teda žena bola zamestnaná, mala vlastný príjem, prípadne nepotrebovala žiadne hmotné zabezpečenie a jej nesúhlas s rozvodom pramenil z čisto osobného zaujatia nad vlastným nepriaznivým osudom, súd mohol rozvod manželstva i napriek jej nesúhlasu povoliť⁶⁸.

V každom prípade, ustanovenie § 30 ods. 2 ZoRP bolo stále platné v nezmenenej podobe. Pôsobilo neprimerane prísne, zmierňovalo sa iba pokynmi adresovanými súdom, ako majú určité praktické situácie pri rozvodoch mŕtvych manželstiev čo najlepšie vyriešiť. Súdna prax tak v snahe priblížiť právo praktickému životu v podstate obchádzala zákon a poukázala na potrebu prispôbiť právnu úpravu rozvodov v tomto smere reálnemu životu.

K dôležitej zmene došlo zákonným opatrením č. 61/1955 Sb. o zmene predpisov o rozvode⁶⁹. S účinnosťou od 1. 1. 1956 bol § 30 ZoRP zmenený tak, že po prvom odseku upravujúcom možnosť manžela žiadať pre hlboký a trvalý rozvrat o rozvod manželstva bol hneď v druhom odseku prioritne zohľadnený najprv záujem maloletých detí (manželstvo nebolo možné zrušiť, ak by to bolo v rozpore s ich záujmom) a až po týchto odsekoch nasledovali ustanovenia odsekov 3 a 4 venované problematike žiadania o rozvod zo strany vinného manžela, keď nevinný manžel s rozvodom nesúhlasil. Tretí odsek znemožňoval rozvod manželstva, ak oň žiadal manžel, ktorý rozvrat výlučne zaviniť, ibaže by druhý manžel prejavil s rozvodom súhlas. Zákonné opatrenie č. 61/1955 Sb. však významne doplnilo § 30 ZoRP o ďalší, v poradí 4. odsek, ktorý znel: **„Avšak i bez tohto súhlasu môže súd, majúc na zreteli záujem spoločnosti, zrušiť manželstvo rozvodom vo výnimočných prípadoch, ak manželia po dlhú dobu spolu nežijú.“** Týmto bola úprava rozvodu zmenená a doplnená tak, aby výnimočne umožňovala zrušenie manželstva všade tam, kde to vzhľadom na všetky okolnosti a na záujem spoločnosti

⁶⁷ Zápis z 21. schôdze Právnej rady KSČ konané dne 12. září 1951. Tajné. (Stupeň utajenia zrušený z dôvodu 490/2000 – NBÚ/80) Státní ústřední archiv v Praze. Archiv ÚV KSČ, fond č.100/24 Klement Gottwald.; arch. jednotka: 938; sv. 61; list č. 72.

⁶⁸ BITERMANOVÁ, Antonie. Jak řešíme rozvody manželství. *Soudce z lidu*, č. 3, 1951, str. 55.

⁶⁹ Táto zmena a doplnenie zákona o rodinnom práve sa uskutočnilo zákonným opatrením, na ktorom sa uznieslo Predsedníctvo Národného zhromaždenia Československej republiky dňa 15. decembra 1955. Opatrenie nadobudlo platnosť dňa 29. 12. 1955 a účinnosť od 1. 1. 1956. Schválené bolo uznesením NZ č. 4/1956 Sb. zo dňa 9. februára 1956. Zdroj: <http://jaspi.justice.gov.sk>.

bolo viac-menej nevyhnutné. Táto úprava nemala v úmysle nijako obmedziť práva nevinného manžela. Mala sa vzťahovať iba na výnimočné situácie, kde už trvanie manželstva nebolo pre nevinného manžela nijakou výhodou ani jemu na prospech a kde zrušenie manželstva nemalo mať za následok znevýhodnenie jeho právneho postavenia⁷⁰. Posúdiť výnimočnosť prípadov a povoliť rozvody v obdobných situáciách malo byť úlohou súdov, pri ktorých zárukou správneho a so zreteľom na záujem spoločnosti spravodlivého rozhodovania malo byť okrem iného i dôsledné zachovávanie zásady účasti žien v rozvodových senátoch⁷¹.

Záver

Zákon o rodinnom práve z roku 1949 priniesol ako jediný spôsob ukončenia manželstva za života oboch manželov inštitút nazvaný rozvod. Išlo o novo zavedený pojem, odôvodnený ako ľudovo vžitý, ľudu bližší a zrozumiteľnejší. Nielen pojmovo, ale najmä obsahovo nahradil dovtedajšie inštitúty rodinného práva súvisiace so zánikom manželstva – rozluku (ktorej svojou podstatou najviac zodpovedal) a tzv. rozvod od stola a lože. Na súde bola pri rozvode manželstva podľa nového zákona kladená väčšia miera zodpovednosti za rozhodovanie vo veci, keďže súde už v porovnaní s minulosťou nemali taxatívne vytýčené dôvody na povolenie alebo nepovolenie rozvodu. Jediným akceptabilným dôvodom bol hlboký a trvalý rozvrat manželstva, ktorý musel súd zistiť na princípe zisťovania materiálnej pravdy. Pozitívnosť novej úpravy možno badať i v ďalšej podmienke rozvodu – súde nesmeli rozvody povoľovať tam, kde by to bolo v rozpore so záujmom maľoletých detí. Prax súdov pri povoľovaní rozvodov bola zo začiatku nejednotná a komplikovaná, sudcovia nemali žiadne skúsenosti s uplatňovaním nového rodinného práva, chýbali judikáty, používanie judikátov z minulosti už neprichádzalo do úvahy. Apelovalo sa tiež na politickovýchovnú funkciu súdov v rozvodových veciach. Veľmi diskutovanou bola i otázka viny na rozvode a ustanovenie, že o rozvod manželstva nemohol žiadať vinný manžel bez súhlasu manžela nevinného. Takáto právna úprava totiž bránila vyriešaniu problému tzv. mŕtvych manželstiev. Preto sa neskôr (od roku 1956) legislatívne upravila možnosť pristúpiť vo výnimočných prípadoch i k rozvodu bez súhlasu nevinného manžela. Boli to prvé zmeny zákona o rodinnom práve, ktoré si vyžiadali praktický život.

Recenzent: doc. JUDr. Anton Dulak, PhD., doc. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

⁷⁰ PLANKOVÁ, Oľga. Zmena predpisov o rozvode. *Právny obzor*, č. 3, 1956, str. 251.

⁷¹ Tamtiež, str. 251.

ŠOŠKOVÁ, Ivana. Divorce by Act on family law of 1949. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, Vol. 3, 2011, No. 6, p. 13-32.

Presented article aims at legal analysis of the institute of divorce, which in the sense of definitive extinction of matrimony has appeared for the first time by adoption of Act No 265/1949 Coll. on family law - the first and ideologically new socialistic code on family law in Czechoslovakia. The author pays a special attention to conceptual designation of legal institute of divorce, to differentiation from previously used terms *legal separation of marriage* and so called *separation a toro et mensa*. Subsequently author concentrates on individual provisions of the divorce by act on family law. In according to problem with application of new law by courts the author points out how the intent of the legislators approved in judicial practice in the fifties of 20th century.